

Emlékbeszéd Szepesi Józsefért*

A visszaemlékezés olykor képes méltánytalan lenni, mégis nagyon emberi megnyilvánulási forma. Méltánytalan úgy visszaemlékezni valakire – mint látjuk, halljuk sokszor –, mint egydimenziós emberre. Milyen is volt Ő, mint „dolgos ember”, mint aki kiállt ezért, vagy azért, tette ezt, meg azt, milyen volt valamilyen társadalmi szerepben stb. Igen gyakran ekképpen beszélünk, pedig az életvilágban létező emberi lény a létezés történet legbonyolultabb, legkomplexebb jelensége. Nincsen olyan cselekedete, beleértve a gondolatcselekvést és a beszédcselekvést, amely akár egyetlen pillanatra elvonatkozatható lenne bármitől is, ami az egyén előélete, élete. Eleve méltánytalanság félig végiggondolt mondatokat egymás mellé építgetni egy olyan emberről, akit pedig mindig is tiszteltünk és szerettünk, s lehetséges, hogy pontosan nem is tudjuk, miért.

Igen, a visszaemlékezés nagyon emberi dolog. A múlt- és jövőtudattal megáldott ember lélek, szellem, hit, építő játéka. Ez pedig emberi mivoltunk tengelye, cselekvőképességünk feltétele.

Az 1970–80-as években volt Salgótarjánnak egy, a „megroppantó” módon rendezett politikai struktúra számára is kezelhetetlen művész-vonulata. Ők voltak a mi kisvidéki „vadak”-jaink. A képzőművészek: Hibó Tamás, Szujó Zoltán, Hegedűs Morgan. A költők, írók: Hann Ferenc és Szepesi József. Közülük többet emlegetjük a képzőművészeket, ezért is érzek talán belső kényszert, hogy megidézsem Szepesi József karakteres, nemes figuráját.

Aki ismerte Szepesi József költőt, az tudja, hogy sokan szerették. Talán többen, mint általában egy közéleti embert szoktak. Bárhol jelent meg, rokonszenv és nyitottság fogadta. Alig hallottam társaságban, sőt félhivatalos közegben is azt, hogy Szepesi József. Annál többet és többször: „Szepesi Józsi”, vagy egyszerűen ennyit, „Jóska”. Ugyanakkor, szinte soha nem aggattak rá bece-, és ragadvány neveket, ami a tisztelet elsődleges jele.

A dolgok olykor egyszerűbbek, mint amilyennek látszanak. A víz lefelé fordul az esőcsatornában, és szabadon zuhan az első csattanásig. Szepesi József irodalmi végrendelete, azaz utolsó kötetének címlapján egy vízcsepp életének tetten ért pillanata látható, amint eléri létezésének értelmét: a végpontot, és éppen visszapattan saját anyagminősége feszes felületéről. (Ma sem vagyok biztos benne, hogy a kötet tervező Kalocsai Péter tudatosan fogalmazta-e meg a képet éppen így.)

Kezemben a kötet, amelyet azért tekintek végrendeletnek, Szepesi Jóska szellemunkája esszenciájának, mert 1970 és 1996 között született válogatott verseit tartalmazza. Ő maga állította össze, szerkesztette: módszeresen, pontosan, szépen, ahogy az a természetéből adódott. E sűrítmény mögött azonban mintegy huszonöt év íróság, huszonöt év küzdelem. De micsoda huszonöt év!

* Szepesi József (1948–2001)

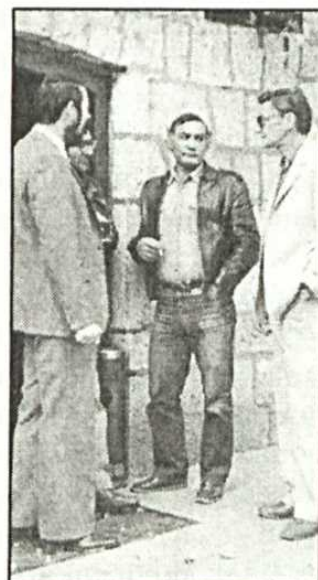
Pál József a nyolcvanas évek közepén egy szociográfia-sorozat tervét latolgatta, amelynek a címe így hangzott volna: „*Ilyen munkás pedig nincs!*” Tudom, hogy a sorozat nyitó interjút Szepesi Józseffel szeretne volna elkészíteni, a másodikat talán velem. Mert ha én, mint létformáját vesztett munkásember, kissé bizarr jelenségnek látszotam a nyolcvanas évek közepén Pál Jóska szemében, mint öblös-üveggyári segédmunkás, akkor százszor bizarrabb lehetett egy olyan ember, aki délelőtt, napközben vagonpakoló, vagy öntvénytörő a „halálgyárban” – Jóska így nevezte az Ötvözetgyárat – délután, szabadidejében pedig verseket, prózát, szociográfiát ír, és irodalmi folyóiratok szerkesztőivel levelezik. Hát ilyen tényleg nincsen, ilyet csak elképzelni lehet. (Bár Esterházy Péter szerint, „ami elképzelhető, az megtörténhet”.) Szepesi Jóska munkás barátai, kocsmái cimborái közül sokan nem is tudták, hogy író, de számára ez teljesen természetes volt. Mindenhol és mindenben helyi értéken szeretett minősülni.

Már az első találkozásunkkor ámulatba ejtett. Az volt a benyomásom, hogy ilyen figurával csak regényekben találkozhat az ember. Ami először feltűnt, az a válla volt. Feszés felsőtestén bőrdzseki feszült. Úgy tűnt, egész teste a vállait szolgálta, akörül gravitált, amitől folyton az volt az ember benyomása, hogy széles vállai egy helyben állnak. Egyenes derékkal járt, szépen és helyesen beszélt. Iszonyatos erő sugárzott az egész emberből.

Szemében mély intellektus, a hallgatás tudásával. Ritkán fecsegett. Ha kellett, akkor hosszan érvelt, de inkább mindig mondott valamit. Történetei sokszor szomorúan vidámra, de általában szellemesre sikerültek. Nem komolykodott, utálta az „irodalmi gilisztákat”. Nagyra tartotta a humort, de nem mondott vicceket. Teljesen feleslegesnek tudott maradni, miközben képes volt tudata teljességével ünnepelni a létezés csodáit. Olykor úgy viselkedett, mint egy bölcs tanító, máskor annyira tudta az igazát, ahogyan csak egy kamasz, vagy egy cigány ember tudhatja. Mégis, a szerepjátszás, a nagyozolás, a művészemberekre gyakran jellemző manír teljesen idegen volt tőle.

Békétűrése példátlan volt, haragja korlátlan és fékezhetetlenül elementáris. Jaj volt a kötözködőknek. Ritkán ütött és mindig egyszer. Ebben is alapos volt, mint oly sok mindenben. Azt mondták róla, amikor sportolt, jó ökölvívó volt. Sziklaszilárd ember benyomását keltette. Eredendően kemény lényének merő ellenszegülése volt kéztartása, ujjainak könnyed játéka. Gesztikuláció-készlete inkább zongoraművészre utalt, mint öntvénytörőre. Amúgy szép cigány férfi volt. Szépen, stílusosan rajzolta az írott betűket, pompás kiművelt kézírása volt. Be kell vallanom, az egész emberi jelenség fölött én magam már soha nem tudok napirendre térni.

Az édesanyja szőke asszony volt, ahogy a cigányok mondták: „magyar asszony”. „Apám olyan fekete volt, mint én, vagy még feketébb” – mesélte. Apjában erős művész hajlam élt, Bóna Kovács Károly műtermébe járt formázni, szobrászkodni. Állítólag tehetségére Bóna Kovács mester egyszer féltékeny lett, és attól kezdve jó kapcsolatuk megromlott. Egyébként az idősebb Szepesi és a festő Balázs János a legnagyobb barátságban voltak. Apja korai halála után Jóska úgy tekintett

Szepesi József a tokaji írotáborban

Balázs Jánosra, mint második apjára. Mindig méltósággal és tisztelettel vette szája-
ra az öreg nevét, tudjuk, ahogyan csak lehetett támogatta, segítette.

Szepesi Jóska egyszerre volt otthon a lepattant lumpenek között és a körüti
presszók budapesti szellemi elitje asztaltársaságában. Pesti útjain mindig tölteke-
zett, muníciót kapott belső tartásához, amit szeretett kisvárosa azután gyorsan
amortizált. Egyszer, valamikor a 80-as évek második felében, Jóskával belecsoppen-
tünk Péli Tamás festőművész baráti körébe. Jó nevű, polgárosodó pesti művésztár-
saság volt. Egy egész délután ültünk a Múzeum körút valamelyik éttermében, és
társalogtunk. Ha Jóska megszólalt, odafigyelték rá. Kissé kívülről szemlélhettem
reakcióit, megnyilvánulásait, amelyek hol hevesek, hol szelídek voltak, de általában
helyénvalóak, kiegyensúlyozottak. Egyik utolsó budapesti találkozásunkat presszóba
szerveztük. Amikor megérkeztem, ő már ott volt. Méltóságteljesen ült az asztal
mögött, előtte kávé elegáns terítéssel, és egy jól tájékozott, irodalmat szerető híd-
építő mérnökkel vitatkozott a mai magyar irodalomról.

Szepesi Jóska kívül álló volt és vidéki. Kívül állt pártokon, politikákon, brancso-
kon, és kívül állt Budapesten, noha életének utolsó évtizedét ott töltötte. Ez adta
méltóságát, és ez csökkentette az esélyeit. Megvetően reagált, ha egy roma értelmi-
ségi pitiáner lejmolását látta, vagy bármiféle hatalomhoz dörgölözését. Nem tudott
kérni. Büszke volt, ugyanakkor mindig, mindenért hálás, akár csak a barátai: Hibó
Tamás és Hegedűs Morgan.

Művészi gondolatai nem csupán érettek voltak, hanem kerekék is. Végigvitte
magában a dolgokat. Az volt az ember érzése, minden készen pattan elő az agyá-
ból, mert senki nem tudhatta, éppen mi foglalkoztatja. Szerette a csendet, nem volt
kapkodó fajta. Volt úgy, hogy fizikai munkát végeztünk együtt. Ledöbbsentett
munkabírása. Ritmusosan dolgozott, szinte kimerülhetetlenül. Nem gyakorolta
szobafestő szakmáját, pedig szépen festett.

Adyhoz bensőséges kapcsolat fűzte. „Tér-idő-lélek-szálon“, bizonyára barátok
lehetek, mert ha rá tudtuk szedni fáradt éjszakák közepén, hogy mondjon Ady-
verseket, akkor mindig elállt a lélegzetünk. Nem egyszerűen értelmezte, és értette
Ady Endrét, hanem mélyen tudta. És ahogyan Ő tudta, az maga volt a döbbenet.
Hasonlóképpen volt a dolog Villon Faludy-féle átfordításával. Pál Jóska lehet a
megmondhatója, milyen elképedve hallgattuk, olykor többen is, ha kedvenc balla-
dájába egy kis unszolásra belekapott. Az lehetett legjobb mulatsága, hogy mint
proli, elkápráztatta az értelmiségi barátait?

Nem tudott cigányul, és nem is érdekelte a cigány nyelv, bár a nyelvvel kapcso-
latos minden lényegesebb történésről, kutatásról tudott. Képtelen volt elképzelni,
hogy érzéseit és gondolatait árnyalatlanabb formába öntse, mint amit magyar
anyanyelve kínált számára.

Húsz éves barátságunk alatt alig ismertem meg. Rejtőzködése és szemérmessége
professzionális volt. Egyszer, talán a régi Kulacsban lehetett, többször, szótlánul
felállt az asztaltól és kiment a mosdóba. Rákérdeztem: „Jól vagy, minden rendben
van?“ Ő kényszeredetten felelt: „Nincs semmi probléma, csak jött néhány gondol-
tatom, és úgy éreztem, le kell írni.“

Nem egyedül vagyok, aki mindig is azt gondolta róla, hogy tiszta ember. Téve-
déseivel, „fajtájára“ jellemző automatikus védekezéseiből adódó előítéleteivel
együtt is tiszta, jó lelkű ember volt.

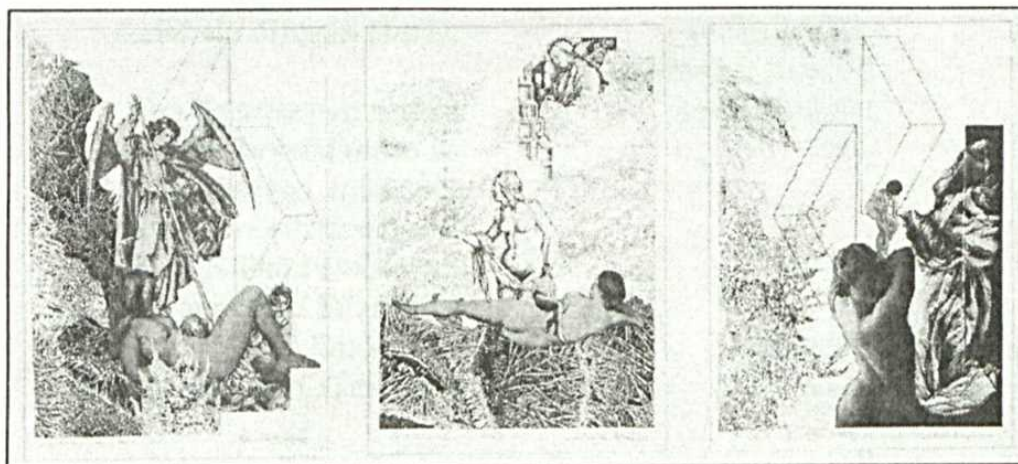
Engem legjobban a prózája fogott meg. Hihetetlen erős, feszes szövegtesteket épített. Esetlegességnek nem volt helye bennük. Szociográfiái, de még riportjai is pontosnak és intenzívnak tetszettek. Első versét 1973-ban a *Forrásban* közzölték, itthon a *Palócföld* 1975/2. számában jelentkezett először. Országos ismertsége az 1981-ben kiadott „*Fekete korall*” c. antológiába történt beválogatásához köthető. Szepesi József irodalmi munkásságát nem tisztom értékelni, nem is tudnám elvégezni. Azt azonban bárki láthatta, hogy ebből az antológiából kiemelkedett érett verseivel.

A nyolcvanas évek második felében került Budapestre, Lakatos Menyhérttel a *Romano Nyevipe* című lapot szerkesztette. Sokat dolgozott, szerette a szerkesztőségi munkát. Úgy hírlík, amikor már összeállt a stáb, Menyus bácsi hetente néhány délelőtt beballagott, megkávézott, elmondott pár történetet, és ment a dolgára. Tudta, hogy a lap jó kezekben van Szepesi főszerkesztő-helyettes úrnál.

Aki számba veszi egyszer Salgótarján művészi-szellemi életét, döbbenet fog szembesülni azzal a ténnyel, hogyan termelt a helyi cigány társadalomban csuprostól ennyi kivételes tehetség, figyelemre méltó minőség. Mi ad magyarázatot arra, hogy a „cigányhegy” putri világából olyan országos léptékű tehetségek robbannak ki, mint Balázs János, Oláh Jolán, Balog Balázs András, Szepesi József. És mellettük még ott van a Dicki-család. Tehetséges fiúk, Snétberger Ferenc, európai léptékű gitárművész. S akkor még a sportolókról nem is beszéltem. Mindez egyelőre érthetetlen.

Szepesi Jóska meghatározó tagja volt annak a helyi festőművész, író generációnak, akik a hetvenes évek második felében, illetve a nyolcvanas évek elején léptek be a salgótarjáni szellemi életbe, és innen tovább. Egy olyan generációé, amely alapvetően elkülönül az előttük porondra lépőktől, de még inkább a mai fiataloktól. Már csak kevesen élnek közülük, többségüket elveszítettük, vagy elköltöztek városunkból. Akik még vagy ketten-hárman itt maradtak, azok közül – úgy hírlík – egy valaki írja a „történetet”. Talán egyszer elkészül vele. Ennek a generációnak van néhány jellegzetes sajátossága, és van egy, az akkori időket átélők számára – szinte érthetetlen – ismérve. Mégpedig az, hogy a rendszerváltozásig egyetlen tagja sem volt politikailag manipulálható. Ez egyszerre meglepő és nagyon különös. Ennek a „kemény generációnak” volt kiemelkedően karakteres alakja Szepesi József.

Mint szellemmunkás elvégezte a dolgát. Írásait, vagyis létértelmezéseit ránk hagyta. A többi csak fakuló, megkopó legenda és vélekedés.

Ábrahám Rafael: Triptichon